

ἜΤΟΣ Β' 1885

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

1 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ ΑΡΙΘ. 92

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

Προπληρωτέα

Ἐν Ἑλλάδι. . . Δρ. 10

Ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. . . Φρ. χρ. 12

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

ΕΒΔΟΜΑΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ»

Ἐν ὁδῷ Μουσῶν ἀριθ. 6.

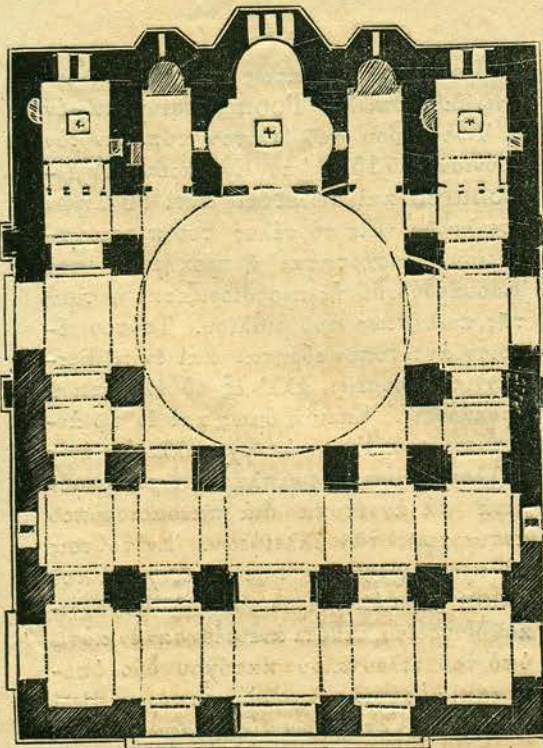
Ἐκαστον φύλλον τιμᾶται
λεπτῶν 20.

Βραδύτερον ἔπαθε καὶ ὁ ναὸς ὑπὸ ἰσχυρῶν σεισμῶν, τελευταῖον δὲ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν βόμβα πεσοῦσα ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου ἀμυνομένων, κατέρριψε μικρὸν μέρος τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς θόλου· ἔκτοτε δὲ ὁ ναὸς οὗτος, ἡρειπωμένος καὶ ἔρημος, ἦν καταφύγιον τῶν ζώων, καὶ τῶν ποιμένων, οἰκτρῶς τὰς πολυτιμοτάτας καὶ ἀρχαιοτάτας τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ ἀγιογραφίας κατακαπνίζόντων, μεχρισότου ἢ Ἑλληνικῇ Κυβέρνῃσι, χαρίζομένη εἰς τὴν ἀπὸ 25 Ἀπριλίου 1847 αἰτήσιν τῆς ἐνταῦθα Αὐτοκρατορικῆς Ρωσικῆς Πρεσβείας, ἐδωρήσατο αὐτῇ τὸν ναὸν τούτον, ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅν αὐτὸς ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς Ὁθων θερμῶς συνέστησε, τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τοῦ ἀρχαίου καὶ ἀρχικοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ τοῦ σπανιωτάτου τούτου Βυζαντιανοῦ οἰκοδομήματος.

Τοσοῦτον δ' ἐντέχνως ὁ ναὸς οὗτος ἐξωτερικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ κ. Βλασσοπούλου, ἐσωτερικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἀριστοτέχνου ἀγιογράφου κ. Θεοφίλου ἐπεσκευάσθη καὶ διεκοσμήθη, ὥστε πολλοὶ τῶν ἐπιπολαίως τὸν ναὸν τούτον θεωμένων, νομίζουσιν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ἔργον συγχρόνου τέχνης.

B'.

Ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Νικοδήμου.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ, διὰ τοὺς περὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἢ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἀσχολουμένους, μαρτυρεῖ τίς ἢ τοῦ ναοῦ τούτου πολιὰ ἀρχαιότης· καὶ

τίς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἀξία.

Ἡ Βυζαντιανὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ναοῦ τούτου διάταξις, ἦν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἀρχιτεκτονικῷ σχεδιαγραφήματι βλέπομεν, εἶναι τελειοτάτη Βυζαντιανὴ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις, ἦν ὁ Βυζαντιανὸς ρυθμὸς ἡδυνήθη ὅλως ἀφ' ἐαυτοῦ νὰ δημιουργήσῃ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς πάσας τὰς λειτουργικὰς ἀνάγκας τῶν διαφόρων τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐντελέστατα νὰ προσαρμόσῃ, ἄλλαις λέξεσι, τὴν τοιαύτην ἀρχιτεκτονικὴν διάθεσιν ὑπηγόρευσαν αὐταὶ αἱ ἐν ταῖς οἰκουμέναις Συνόδοις ὁρισθεῖσαι καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας τὸ πρῶτον ἀναπτυχθεῖσαι μεγαλοπρεπεῖς τελεταὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπομένως τὸ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοδομημα, εἶναι ἐντελὲς αὐτοτελές, ἀνεξάρτητον, καὶ πρωτότυπον προϊόν τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς τέχνης, ἐφ' ᾧ ὑπὸ τὴν ἔσφιν ταύτην ἀποβαίνει ἀνεκτίμητον τῇ ἀληθείᾳ κειμήλιον τῆς ἐνικαίας ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἡ πρώτη ἀρχιτεκτονικὴ ἰδέα τοῦ ναοῦ τούτου ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ στηρίζεται καὶ στηρίζεται εἰς τὸ μέγα ἀρχιτεκτονικὸν σύστημα τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, οὗτινος τὴν ἐν τοῖς νέοις ναοῖς ἀπομίμησιν ἀκούσιος καὶ ἀνυπερέβλητος δύναμις ἐπέβαλεν εἰς τὰς καρδίας πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἐνόητα πλίτεως λέγοντες, ὡς ὁρατὸν κέντρον ταύτης ἐθεώρουν αὐτὸν τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας. Ὁ ναὸς οὗτος τῆς ἁγίας Σοφίας εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ὁ μέγας σταθμὸς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν οἰκοδομημάτων, ὅστις διαχωρίζει τὰ ἐθνικὰ ἱερά τῶν χριστιανικῶν ἱερῶν, εἶναι τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας τέχνης, ἐπομένως ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ αὐτοῦ κατόψει ἀμυδρῶς ἀναμνησκόμεθα τῶν ἀρχαίων Βασιλικῶν καὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἐνῶ οἱ ἀμέσως μετὰ τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἰδρυθέντες χριστιανικοὶ ναοὶ ἀπομακρύνονται ὁριστικῶς τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ἐγείρονται ὅλως κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἱερῶν τελετῶν, αἵτινες ἐπὶ αἰῶνας ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ἐκτελούμεναι, ὑπεδείκνυν τὴν ἀνάγκην νέων τινῶν ἀρχιτεκτονικῶν μεταρρυθμίσεων.

Συγκρίνοντες δὲ τὰς δύο ἀρχιτεκτονικὰς κατόψεις τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τοῦ Νικοδήμου, λαμπρῶς βλέπομεν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σχεδιαγραφήματι τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ τοῦ Νικοδήμου τὰς νέας ταύτας μεταρρυθμίσεις καὶ συμπληρώσεις, ἃς ἡ ἀνάγκη τῶν τελετῶν ὑπηγόρευεν· οὕτως ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ἱεροῦ παρέμεινε μὲν ὡς εἶχεν ἁγία τράπεζα, ἡ πληθὺς ὅμως τῶν ταύτην κυκλούντων ἱερέων καὶ αἱ λειτουργικαὶ ἐκφράσεις «οἱ κυκλούντες τὸ θυσιαστήριον» καὶ «κυκλοῦν

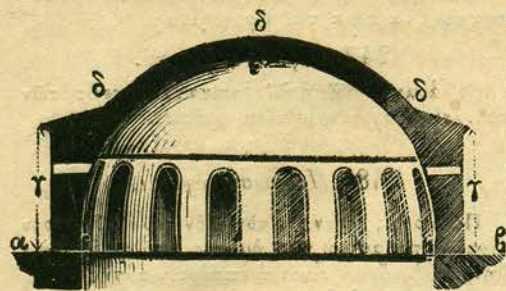
τὸ θυσιαστήριον» ἔδωκαν ἀφορμὴν ὅπως σχηματισθῇ ἀρχιτεκτονικὸς ὁ κυκλικὸς περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν χώρος· ὁ ἀπὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν χωρισμὸς τῆς προθέσεως καὶ ἡ ἐν καιρῷ τοῦ ὁρθρου προετοιμασία τοῦ ἁγίου ἄρτου, ὠρίσατο τὸν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ἁγίας Τράπεζης χώρον τῆς ἱερᾶς προθέσεως. Ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπὸ τῶν διακόνων τηρήσεως τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμυρῶν ὠρίσατο τὸν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἁγίας Τράπεζης χώρον τοῦ διακονικοῦ, ἡ ἀνάγκη τῆς συγκροτήσεως ἐτησίων ἐπιτοπιῶν συνόδων, τῆς διδασκῆς νεοφωτίστων, τῆς τιμωρίας ἐνόχων κληρικῶν κλ. προὐκάλεσε τὴν ἀνάγκην τῆς μέχρις ἐπάνω τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐκτάσεως τῆς γυναικωνίτιδος, ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἁγίας Τράπεζης δις κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τελεῖν τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐπήνεγκε τὴν ἀνάγκην τῶν ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ πλείονων παρεκκλησιῶν, ἡ δὲ ἀνάγκη τῆς παραστάσεως ἢ μὴ παραστάσεως κατηχομένων, ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θέλησιν τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ διὰ μέσου τῶν τετραγωνικῶν πενσῶν σχηματισμοῦ ἢ μὴ σχηματισμοῦ νάρθηκος.

Οὗτοί εἰσιν οἱ σπουδαιότεροι λόγοι οἱ προκαλέσαντες ταύτην τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάθεσιν, οἷαν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ναῷ τοῦ Νικοδήμου βλέπομεν. Τοιαύτης δ' ἀρχιτεκτονικῆς διαθέσεως χριστιανικοὶ ναοὶ πάνυ ὀλίγοι μέχρις ἡμῶν διεσώθησαν· οἱ τέως γνωστοὶ μοι εἰσιν οἱ ἐξῆς τέσσαρες· ὁ τῆς Μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκά, ὃν λίαν ἐσφαλμένως ὁ Buchon ἐσχεδιαγράφησεν, ὁ ναὸς τοῦ Δαφνίου, ὁ ἐν Μιστρᾷ ἀρχαῖος ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ὁ ἀνωτέρω ἱερὸς ναὸς τοῦ Νικοδήμου. Σημειωτέον δὲ πάλιν ὅτι ἐκ τῶν πρώτων χριστιανικῶν ναῶν, οἵτινες μετὰ τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἰδρυθέντες ἐκ παντὸς τρόπου ἀπεμιμήθησαν τὸν θόλον τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ὡσαύτως πάνυ ὀλίγοι μέχρις ἡμῶν διεσώθησαν.

Μεταξὺ δὲ τῶν ὀλιγίστων τούτων ναῶν, μεθ' ὧν καὶ ὁ ἀρχαῖος θόλος ἐσώθη, τακτέος καὶ ὁ ναὸς τοῦ Νικοδήμου. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς μὴ ὄφελεν, ὑπὸ τῶν νῦν τὰ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας διεπόντων διαφιλονικεῖται ἡ ἀρχαιότης τοῦ θόλου τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ τοῦ Νικοδήμου, ὡς δὲ ὁ νῦν τοῦ ναοῦ τούτου ἀρχιμανδρίτης φρονεῖ ὅτι οὐδεὶς μέχρις ἡμερῶν διεσώθη ἀρχαῖος Βυζαντιανὸς θόλος! καὶ ἐπομένως οὐδεμία προσγίνεται εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν ἱστορίαν βλάβη, ἐὰν ὁ ὑπάρχων ταπεινὸς θόλος τοῦ Νικοδήμου μεταποιηθῇ κατὰ τὸ σχῆμα τῶν ἐν Ρωσίᾳ θόλων, διὰ τοῦτο ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου πραγματεία ἀναγκαῖον καὶ καθήκον ἡμῶν θεωροῦμεν ἐν ὀλίγοις ν' ἀποδείξωμεν τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ὑπάρχοντος θόλου. Ἐν μάλιστα τῶν σπουδαιοτάτων γνωρισμάτων ὅτι ὁ ἱερὸς οὗτος ναὸς τοῦ Νικοδήμου ἀνήκει εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀρχαιοτάτην τῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς περίοδον, εἶναι αὐτὸς ὁ εὐτυχῶς μέχρι τῆς σήμερον διασωθεὶς θόλος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐν τῇ διατομῇ

¹ Τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦτο σχεδιάγραμμα ὁφείλεται εἰς τὴν φιλότιμον ἐπιμέλειαν τοῦ κ. Ἰωάννου Φιλιππίδου μαθητοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐν τῷ ἐνταῦθα Πολυτεχνεῖῳ, ὅστις μετὰ πολλῆς ἀκριβείας τὸν ναὸν τούτον καταμετρήσας, ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἀνωτέρω ὑπὸ ¹/₂₀₀ κλίμακα.

τοῦ παρόντος σχεδιογραφήματος κατα-
φαίνεται

ληφθέντος ἐκ τῶν τέως ἀνεκδότων ἀρχι-
τεκτονικῶν σχεδιογραφημάτων τοῦ ἀξιο-
τίμου ταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ κ.
Τηλεμάχου Βλασσόπουλου τοῦ τὸν ναὸν
τούτον κατὰ τὸ 1852 ἐπισκευάσαντος.

Ὅπως δ' ἀποδείξωμεν τὴν ἀρχαιότη-
τα τοῦ θόλου ἀναγκαζόμεθα ν' ἀναφέρω-
μεν γενικὰ τινα περὶ τῶν ἀρχαίων θό-
λων, εἰτα δὲ εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἡδὴ
δίκην περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἀρχαιό-
τητος αὐτοῦ ὑπέχοντος θόλου τοῦ ἱεροῦ
ναοῦ τοῦ Νικοδήμου.

Ἀρχαῖοι θόλοι.

Οἱ πρῶτοι καὶ ἀρχαιότατοι θόλοι τῶν
Βυζ. Ἐκκλησιῶν ἐσωτερικῶς ἐσχημάτι-
ζον κοῖλον ἡμισφαίριον, οὗτινος ἡ βᾶσις
α β ἦτο συγχρόνως καὶ βᾶσις τοῦ τυμ-
πάνου γ. Ἀλλὰς λέξεσιν, ὁ θόλος δ μετὰ
τοῦ τυμπάνου γ συναπέλουν τὸ κοῖλον
ἡμισφαίριον ε, καὶ ἐσωτερικῶς μὲν ἐσχη-
ματίζετο πλήρης κοῖλον ἡμισφαίριον, ἐνῶ
ἐξωτερικῶς ἐφαίνετο κυρτὸν μόνον μέρος
τοῦ ἐσωτερικῶς κοίλου τούτου ἡμισφαί-
ριου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα τὸ πρῶ-
τον ὁ ἀρχιτεκτονικὸς οὗτος ρυθμὸς ἐγεν-
νήθη, τοιοῦτον θόλον ἔχει ὁ ναὸς τῶν ἁ-
γίων Σεργίου καὶ Βάκχου [νῦν Κιουτζούκ
ἅγια Σοφία,] ὅστις μικρὸν πρὸ τοῦ ναοῦ
τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος
Ίουστινιανοῦ κτισθεὶς, ἐχρησίμευσε καὶ ὡς
πρόπλασμα τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας,
τοιοῦτον θόλον ἔχει καὶ ὁ ναὸς τῆς ἁ-
γίας Σοφίας καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Λιβός, οἰ-
κοδόμημα τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐν Ἑλλάδι δὲ
τοιοῦτον θόλον ἔχει ὁ ἱερὸς οὗτος ναὸς
τοῦ Νικοδήμου, τὸ ἀρχαῖον μοναστήριον
τοῦ Δαφνίου, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Χωστός,
ἀρχαιότατον ὑπὸ γῆν κεχωσμένον ναίδιον
κεῖμενον ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος τῶν Ἀθηνῶν
πρὸς τὴν ὁδὸν Χαϊδαρίου, ἕτερον ἀρχαιότα-
τον ναίδιον ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ ὄρους, ὁ
ναὸς τῆς ἐν Λεβαδείᾳ Μονῆς τοῦ ὁσίου
Λουκά καὶ εἰς τις ἕτερος.

Θόλος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Νικοδήμου.

Ὅτι δ' ὁ ὑπάρχων θόλος τοῦ ἀνωτέρω
ναοῦ εἶναι ὁ ἀρχαῖος καὶ ἀρχικὸς θόλος
τῆς Ἐκκλησίας ταύτης τοῦτο σαφέστατα
καταδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ σχήματος αὐ-
τοῦ, φυλάσσοντος ἀκριβῶς τὰς ἀνωτέ-
ρω ἀναλογίας ἐκ τῶν σχεδιογραφημά-

Ἡ πασάτη Βυζαντινὰ Μελέται σ.
332.

των τῶν ξένων ἀρχιτεκτόνων Lenoir
καὶ Couchaud τῶν πρὸ τῆς ἐπισκευῆς
τὸν ναὸν τοῦτον ἀκριβῶς διὰ πολλῶν
ἀρχιτεκτονικῶν εἰκόνων ἀντιγραφάντων
καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν σχεδιογραφημάτων
τοῦ κ. Βλασσόπουλου, ἐν οἷς διὰ πλα-
γίων γραμμῶν ἐσημειώθησαν αἱ ὑπ' αὐ-
τοῦ γινόμεναι προσθήκαι.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τετραμελὲς
ἐπιτροπὴ ἐπιφανεστάτων μηχανικῶν καὶ
ἀρχιτεκτόνων τοῦ κ. Σμόλεως, τοῦ κ.
Ρήδελ, τοῦ Α. Καυταντζόγλου καὶ τοῦ
κ. Σχιδέλ τῇ 12 Ἀπριλίου 1847 ἐγνώ-
μάτευσαν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος, ὡς λίαν ἥρει-
πώμενος, πρέπει νὰ καταπέσῃ ἐκ βάθρων
καὶ νὰ ἐγερθῇ νέος, οὐχ ἦττον ἐναντίον
τῆς γνωμοδοτήσεως ταύτης τῆς ἀνωτέρω
ἐπιτροπῆς καὶ πάλιν ἐτέρας μονομεροῦς
γνωμοδοτήσεως τοῦ Α. Καυταντζόγλου ὁ
κ. Βλασσόπουλος ἐμβριθῶς σπουδάζας τὸ
ζήτημα, ἀνέλαβε μετὰ θαυμασίας τῇ ὄντι
πεποιθήσεως καὶ τόλμης τὴν τόσῃ λαμ-
πρᾶν ἐπισκευὴν τοῦ πολυτιμοτάτου τού-
του ναοῦ χωρὶς οὐδόλως νὰ κατεδαφίσῃ, ἢ
τὸ παράπαν παραμορφώσῃ τοὺς ἀρχαίους
τοιχοὺς καὶ τὸν ἀρχαῖον θόλον¹ τοῦ ἱεροῦ
τούτου ναοῦ, ὅπερ ἄλλως ἦτο ἡ μεγίστη
ἐπιθυμία τοῦ αἰοδίου Βασιλέως Ὁθω-
νός, ἀπαράβατος ὅρος τῆς Ἑλληνικῆς Κυ-
βερνήσεως, πρὸς δὲ καὶ ἐπίσημος ὑπό-
σχεσις τῆς Ἀθηνῶν Αὐτοκρατορικῆς
Ῥωσσικῆς πρεσβείας.

Ἐπομένως ὁ ὑπάρχων θόλος τοῦ ἱεροῦ
τούτου ναοῦ τοῦ Νικοδήμου δὲν εἶναι ἔρ-
γον νέον, ἀλλ' εἶναι ὁ ἀρχαῖος θόλος τοῦ
ναοῦ, μικρὰν φέρων ἐπισκευὴν τὴν διὰ
πλαγίων γραμμῶν σαφῶς ἐν τῇ ἀνωτέρω
σχεδιογραφῇματι σημειουμένην.

Ὅτι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ εἰς τὴν ἀνωτέρω
διατομὴν φαινομένη ἐξωτερικὴ τοῦ θόλου
κύμανσις δ εἶναι ἀναγκαῖότατον γνώρι-
σμα τῆς ἐποχῆς, τοῦτο σαφῶς ὡσαύτως
καταδείκνυται ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ ἀρ-
χαιοτέρων ἢ καὶ συγχρόνων τῇ ναφ τοῦ
Νικοδήμου θόλων.

Οὕτω τοιοῦτον εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ
θόλου τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας², τοῦ
ναοῦ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, οἰκοδομήματος
τοῦ Θ' ἢ Ι' αἰῶνος³, τοῦ ναοῦ τῆς Θεο-
τόκου ἐν Μιστρᾷ⁴ τοῦ ἐν Λεβαδείᾳ ἀρ-
χαίου ναοῦ τοῦ ὁσίου Λουκά, τοῦ ἁγίου
Νικολάου τοῦ Χωστοῦ καὶ τῆς ἐν τῇ καί-
σῃ ἀγορᾷ Μεγάλῃς Παναγίας⁵.

¹ Καθ' ἡμᾶς μόνον ἡ ἀριστοτεχνικὴ αὕτη
ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Νικοδήμου ἐξασφαλίζει
ὑπὲρ τοῦ κ. Βλασσόπουλου ἐπιστημονικὴν τι-
μὴν καὶ δόξαν ἀναφαίρετον, δικαίως δὲ πάντες
οἱ ἐννοοῦντες τὴν μεγίστην τοῦ ναοῦ τούτου
ἁξίαν θὰ ὀφείλωσιν αὐτῇ βαθεῖαν εὐγνωμοσύ-
νην ἐπὶ τῇ διασώσει τοιοῦτου πολυτιμοτάτου
καὶ ἀρχαιοτάτου οἰκοδομήματος.

² Seemann. Kunsthistorische Bilderbogen,
Taf. 43. no. 3.

³ Αὐτόθ. no. 10.

⁴ Couchaud pl. XX—XXIV.

⁵ Δυστυχῶς ὁ ναὸς οὗτος ἐπαθεν ἄξια τῶν
τάς ἀνακαρπὰς ἐκείσε ἐνεργούντων, ἀνάξια δὲ
ὅλων τῆς πολιτῆς αὐτοῦ ἀρχαιότητος, τί νὰ εἴ-
πωμεν ὅμως ὅταν λόγοι καὶ σεβαστοὶ ἄνδρες,
οἱ αὐτὸ μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας,
δὲν ἐκτιμῶσι, δὲν σέβονται οὐδὲ φείδονται τῶν
τοιούτων ἐλιγίστων χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων,

Ἐκ πάντων τούτων σαφῶς νομίζομεν
καταφαίνεται τίς ἡ τοῦ ναοῦ τούτου καὶ
ἡ τοῦ θόλου αὐτοῦ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ
ἱστορικὴ ἁξία. ὅτι ἀκριβῶς ὡς ἔχει νῦν
ὁ ναὸς οὗτος ἀντιπροσωπεύει ὀρισμένην
περίοδον τέχνης, ἐνῶ, ἐὰν ἔστω καὶ κατὰ
μικρὸν παραμορφωθῇ, τὸ οἰκοδόμημα
τούτο θέλει ἀπολέσει πᾶσαν τὴν ἐπιστη-
μονικὴν αὐτοῦ ἁξίαν, πρὸς ἀνεπανόρθωτον
τῆς τέχνης καὶ τῆς ἱστορίας βλάβην.

Ἀκριβῶς δ' ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων,
ὁ ἱερὸς οὗτος ναὸς πολλοῦ ἀξιοῦται λο-
γοῦ ὑπὸ πάντων τῶν περὶ τὴν χριστιανι-
κὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀσχολουμένων ἰδιῶν
δ' ὑπὸ τοῦ Lenoir¹ καὶ τοῦ ἀρχιτέκτο-
νος Couchaud², ὅστις δικαίως περὶ τοῦ
ναοῦ τούτου τοῦ Νικοδήμου λέγει ὅτι
«οὗτος συνοψίζει εἰς ἑαυτὸν πᾶρ ὅτι ἐ-
πάρχει τέλειον ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς
Βυζαντινῆς τέχνης».

Καίτοι δὲ πάντες περὶ τοῦ ναοῦ τού-
του γράψαντες ξένοι, ὡς ἀριστοῦργημα
Βυζαντινῆς τέχνης ἐθεώρησαν τούτον,
οὐχ ἦττον ἐν τῇ τῶν καθ' ἑκάστα ἐκτι-
μήσει εἰς πολλὰ λάθη περιέπεσον, ὧν τὰ
σπουδαιότερα θεωροῦμεν καλὸν ἐνταῦθα
τοῦ λόγου γενόμενοι καὶ ν' ἀπαριθμώσωμεν.
Οὕτως ὁ Couchaud τὸν ναὸν τοῦ Νικοδή-
μου, ἐξέλαβε νεώτερον τοῦ παρὰ τὴν Μη-
τρόπολιν ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, μὴ
προσέξας εἰς τὰ ἀσφαλῆ γνωρίσματα τῶν
περιόδων τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονι-
κῆς καὶ τέχνης, ἀναφέρει διὰ τὸν ναὸν
τούτον τοῦ Νικοδήμου ὡς τὸ μοναδικὸν
παράδειγμα Βυζαντ. ναοῦ, ἀντὶ κεράμων
ἔχοντος ἐπίπεδον ἐκ χώματος δῶμα,
μὴ ἐννοήσας ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς στέγης χῶμα
ἐκεῖνο εἶχον μεταφέρει κατὰ τὴν Ἑλλην.
ἐπανάστασιν οἱ χριστιανοὶ πρὸς προφύλα-
ξιν τοῦ ναοῦ, εἰς ὃν ἦσαν ὠχυρωμένοι,
καὶ ὅτι ὑπὸ τὸ χῶμα ἐκεῖνο ἐκρύπτετο ἡ
ἀληθὴς στέγη τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Lenoir
σφάλλεται ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ ναοῦ
κατόψει σημειωθῆναι καὶ θρόνον θύρας,
ἐνῶ ὁ ναὸς καὶ εἰς τὰς θύρας αὐτοῦ φυ-
λάσσει τὸν ἱερὸν ἀριθμὸν 7, ὅστις ἀκολουθεῖ
τὸν ἐν ὅλῳ τῇ οἰκοδομῇματι φυλαττό-
μενον προσφιλῆ τοῖς ἀρχαίοις χριστιαν-
οῖς μυστικισμὸν καὶ εἶναι συμβολικὴ
ἀναπαράστασις τοῦ πνευματικοῦ οἰκοδο-
μήματος τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν διὰ τῶν
7 μυστηρίων αὐτῆς εἰσερχόμεθα³ ὁ δὲ
Bayet, πιστῶς ἀντιγράφων τὸν Lenoir,
12 θόλους τῆς στέγης ἐκλαμβάνει ὡς 12
μεγάλους θόλους [coupoles] οὕτως, ὥστε
ὁ ναὸς μετὰ τοῦ κεντρικοῦ θόλου, 13 ἐν

ὧν ὡς ἐκ θαύματος ἐφέισθη ὁ χρόνος; Ἐγεί-
ρατε ὅσας ἂν θέλητε Μητροπόλεις, ἀλλὰ πᾶσαι
οὐμὸς δὲν ἴσσοιταμίζουσι πρὸς τὸν ἡδὴ κατα-
στραφέντα τοῦ Θ' αἰῶνος θόλον!

¹ Architecture Monastique. τόμ. I. σ. 259
σ. 266 no 170. façade de la Panagia Noco-
dimo. σ. 277 no 174 καὶ 183. abside de la
Panagia Nicodemo. σ. 312. σ. 322. σ. 325. σ.
329. σ. 343. no 238 cloture sacrée à la Pa-
nagia Nicodemo.

² Choix. des églises Byzantines σ. 18. pl.
XI. fig. 1. 2. καὶ pl. XIII. πρβ. καὶ Buchon la
Grèce cont. σ. 131. Bayet l'art Byzantin.
Neole, A. History of the holy eastern church
London 1850. G. Castellazzi Ricordi di Archi-
tettura orientale Venetia 1871. κλ. κλ.

συνόλῳ ἔχει κατ' αὐτὸν μεγάλους θόλους¹.

Ἀφίνοντες ἐς ἄλλοτε τὴν ἐκτενῆ τοῦ
ἀρχαιοτάτου τούτου ναοῦ μονογραφίαν
καταπαύομεν ὧδε τὰ περὶ τούτου, εὐελ-
πιστοῦντες ὅτι ἱκανὰ περὶ τῆς ἀρχαιότη-
τος καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ
ἐνταῦθα τοῦλάχιστον ἐρρήθησαν.

Γ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ.